

POMNIKI PRZYRODY POWIATU DZIERŻONIOWSKIEGO

Paweł Papużyński, Tomasz Maliński, Dorota Wrońska-Pilarek✉

Katedra Botaniki Leśnej, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
ul. Wojska Polskiego 71E, 60-625 Poznań

ABSTRAKT

Wstęp. W Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody na terenie siedmiu gmin wchodzących w skład powiatu dzierżoniowskiego figuruje 112 pomników przyrody, w tym 104 pojedyncze drzewa oraz osiem grup. Celem przeprowadzonych prac było zweryfikowanie ich wymiarów i stanu zdrowotnego oraz potwierdzenie czy istnieją jeszcze wszystkie okazale drzewa.

Materiał i metody. Badania przeprowadzono na terenie powiatu dzierżoniowskiego w sezonie wegetacyjnym 2017 roku. Pomierzono obwody, wysokości drzew, zasięg korony oraz oceniono ich stan zdrowotny. Ustalono także ich lokalizację (GPS) oraz wskazano wymagane dla drzew zabiegi pielęgnacyjne.

Wyniki. Zinventaryzowano 162 drzewa pomnikowe należące do 18 gatunków reprezentujących 12 rodzin. Są to gatunki pochodzenia zarówno obcego (10), jak i krajowego (8). Wśród rodzimych największy udział ma *Quercus robur* (48 drzew), a z obcego pochodzenia – *Aesculus hippocastanum* (29 drzew). Pomierzone drzewa mają obwody 78–648 cm, a ich wysokości wynoszą 5–41 m.

Wnioski. Większość drzew (bo 102) ma bardzo dobry lub dobry stan zdrowotny. Niektóre wymagają wykonania fachowych zabiegów pielęgnacyjnych. Drzewa pomnikowe najczęściej rosną przy drogach (w alejach) oraz na prywatnych posesjach.

Słowa kluczowe: pomniki przyrody, inwentaryzacja dendrologiczna, powiat dzierżoniowski

WSTĘP

Już w starożytności sędziwe drzewa o wyjątkowym pokroju lub okazałych wymiarach były otaczane opieką i ochroną. Cześć religijna dla drzew oraz rozległy związek z nimi symbolizm były powszechne w kulturach europejskich, na przykład słowiańskie święte gaje były miejscami odbywania obrzędów oraz zebrań publicznych i sądów (Kowalenko i in., 1964). Z czasem jednak aspekt religijny zastąpiły względy społeczne i naukowe. W XIX wieku doszło do prawnego uregulowania statusu pomników przyrody oraz działań chroniących takie drzewa dla przyszłych pokoleń. Cenne twory przyrody w Polsce zaczęto obejmować ochroną po odrodzeniu państwowości i w ciągu zaledwie kilku lat ich liczba wzrosła gwałtownie.

Po II wojnie światowej ta tendencja utrzymała się, dzięki czemu, według danych GUS, w 2017 roku w kraju były zarejestrowane 36 232 pomniki przyrody. Od 2000 roku przybyło ich 3138, jednakże ubyło 328 w porównaniu z 2016 rokiem. Wśród pomników przyrody ożywionej wyróżnia się 29 347 pojedynczych drzew, 126 krzewów, 4026 grup drzew oraz 795 alei (Ochrona..., 2018)

Pojęcie pomnika przyrody wprowadził w 1816 roku niemiecki przyrodnik i podróżnik Alexander von Humboldt (Wiśniewski i Gwiazdowicz, 2009; Symonides, 2014). Wkrótce potem termin został spopularyzowany w całej Europie (Zarzyński i in., 2016). Jak podają Wiśniewski i Gwiazdowicz (2009) wielkim

✉ dorota.wronska-pilarek@up.poznan.pl, <http://orcid.org/0000-0003-2431-6192>

zwolennikiem idei pomników przyrody był Adam Mickiewicz, przyjaciel Humboldta, z którym nasz wieszcz korespondował przez wiele lat. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku powstał pierwszy akt prawny (Dekret..., 1918) umożliwiający ochronę zabytków przyrody – Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, w myśl którego chronionymi obiektami były między innymi „sędziwe, szczególne lub okazałe drzewa”. Warto zaznaczyć, że nasz kraj ma długie tradycje ochrony drzew. Już Statut Wiślicki (1357–1362) ustanowiony przez Kazimierza Wielkiego nakazywał ochronę dorodnych dębów (Symonides, 2014). Pierwsza ustawa o ochronie przyrody została uchwalona 10 marca 1934 roku i była podstawą do objęcia ochroną cennych okazów przyrody ożywionej i nieożywionej (Ustawa..., 1934). Do momentu wybuchu II wojny światowej ustanowiono około 4500 pomników przyrody (Dudziak, 1965). Późniejsza Ustawa o ochronie przyrody z dnia 7 kwietnia 1949 roku oraz jej nowelizacje i akty wykonawcze wpłynęły na znaczące zwiększenie liczby chronionych tworów przyrody. Jedną z nowszych klasyfikacji minimalnych obwodów drzew – kandydatów do objęcia ochroną w formie pomnika przyrody przedstawiła Pietrzak-Zawadka (2015). Opiera się ona na wyliczeniach średnich obwodów drzew dotychczas objętych ochroną pomnikową i różni się nieco od propozycji innych autorów (np. Grzywacz i Pietrzak, 2013; Kujawa-Pawlaczyk i Pawlaczyk, 1999; Ruciński, 1998).

Obecnie podstawą do typowania pomników przyrody jest Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 (Ustawa..., 2004) oraz rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody z dnia 4 grudnia 2017 r. (Rozporządzenie..., 2017).

Celem pracy była inwentaryzacja wszystkich 162 drzew pomnikowych, wymienionych w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody (b.d.) dla powiatu dzierzoniowskiego. Chodziło o zweryfikowanie ich wymiarów, stanu zdrowotnego oraz potwierdzenie czy istnieją jeszcze wszystkie okazałe drzewa. Celem było także ustalenie dokładnej lokalizacji drzew w terenie (GPS). Wyniki inwentaryzacji pozwoliły na wskazanie wymaganych dla drzew zabiegów pielęgnacyjnych.

MATERIAŁ I METODY

Badania przeprowadzono na terenie powiatu dzierzoniowskiego w sezonie wegetacyjnym 2017 roku. Odnaleziono w terenie i zinwentaryzowano wszystkie 162 drzewa – pomniki przyrody, które zostały podane w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody (b.d.) dla powiatu dzierzoniowskiego. Przynależność taksonomiczną roślin, które oznaczono do rodzaju, gatunku lub odmiany przyjęto za Senetą i Dolatowskim (2012). Drzewom rosnącym w grupach nadano numer grupy i oznaczenie literowe (np. grupa 1, drzewo a, b, c itd.).

Obwód drzew mierzono na wysokości 130 cm lub poniżej (tuż pod koroną), jeśli pokrój drzewa uniemożliwiał pomiar na wysokości pierśnicy, za pomocą taśmy mierniczej TOPEX z dokładnością do 1 cm. Na wzniesieniach pomiary przeprowadzono od górnej strony stoku. Przyjęto najgrubszy obwód ze wszystkich pni roślin wielopniowych. Obwody będące podstawą kwalifikacji do grupy pomników przyrody przyjęto według Rucińskiego (1998), dla nieuwzględnionych przez Rucińskiego *Taxus baccata* oraz *Taxodium distichum* zastosowano wytyczne Instrukcji sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie (1996).

Najdłuższe średnice koron drzew pomierzono taśmą mierniczą TOPEX z dokładnością do 0,5 m, a wysokości drzew – SUUNTO PM-5/1520 z dokładnością do 1 m.

Stan zdrowotny badanych drzew określano za pomocą zmodyfikowanych klasyfikacji Kamińskiego i Czerniaka (2000) oraz Łakomego i in. (2011), według których przyjęto następujące kryteria: 4 – stan zdrowotny bardzo dobry (całkowicie zdrowe i te z posuszem w koronie do 5%, z niewielkimi uszkodzeniami na pniu niewpływającymi na kondycję rośliny), 3 – stan zdrowotny dobry (posusz do 25%, niewielkie uszkodzenia aparatu asymilacyjnego, uszkodzenia mechaniczne na pniu i konarach, listwy mrozowe i rysy piorunowe, dziuple, brak obecności grzybów), 2 – stan zdrowotny średni (posusz do 40%, znaczne uszkodzenia aparatu asymilacyjnego, uszkodzenia pnia (do ½ obwodu), głębokie i duże dziuple, początkowe stadium dekompozycji drewna, pęknięcia i szczeliny, owocniki grzybów), 1 – drzewa zamierające, w złym stanie zdrowotnym (posusz powyżej 40%, uszkodzenia pnia obejmujące powyżej ½ obwodu, zaawansowane

stadium dekompozycji drewna), 0 – drzewa martwe. Propozycje zabiegów pielęgnacyjnych przedstawiono według Chachulskiego i Rodka (2014).

Zinventaryzowane drzewa pomnikowe podzielono na sześć kategorii: rosnące przy drogach, na prywatnych posesjach, przy zabytkowych pałacach, w zabytkowych parkach, w lasach i zadrzewieniach oraz przy kościołach.

Prace obejmowały ustalenie położenia geograficznego każdego drzewa. Współrzędne GPS określono za pomocą programu Geo Tracker. Następnie zaznaczone punkty (lokalizacje drzew) eksportowano do programu Google Earth, gdzie na podstawie zdjęć satelitarnych, w miarę potrzeby, przeprowadzono korektę położenia zapisanych punktów. Wykonano mapę rozmieszczenia zinventaryzowanych drzew, która ze względu na zbyt duży format nie została zamieszczona w niniejszym artykule (Papuziński, 2018).

TEREN BADAŃ

Znajdujący się w południowej części województwa dolnośląskiego powiat dzierzoniowski zajmuje powierzchnię 478,51 km², granicząc z powiatami: kłodzkiem, strzelińskim, świdnickim, wałbrzyskim, wrocławskim, ząbkowickim (<https://commons.wikimedia.org...>; Program..., 2004; Wiśniewski, 2004).

Według regionalizacji fizyczno-geograficznej Kondrackiego (2002) powiat dzierzoniowski leży w makroregionach Przedgórze Sudeckie oraz środkowych Sudetów, wpisując w swe granice mezoregiony Masywu Ślęży, Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich, Obniżenia Podśudeckiego oraz Gór Sowich. Według geobotanicznego podziału Polski (Szafer i Zarzycki, 1977) badany obszar należy do dwóch prowincji – Środkowoeuropejskiej Niżowo-Wyżynnej (Dział Bałtycki, Poddział Pasa Kotlin Podgórskich, Krainy Kotliny Śląskiej w Okręgu Przedgórze Sudeckie) oraz Środkowoeuropejskiej Górskiej (Podprowincja Hercyńsko-Sudecka, Dział Sudety, Okręg Sudety Zachodnie, Podokręg Sudety Środkowe).

Rzeźba terenu jest zróżnicowana, występują tu zarówno niziny, jak i wyżyny oraz góry o wysokości 250–1015 m n.p.m. Najwyżej położonym miejscem jest Wielka Sowa (1015 m n.p.m.) – najwyższy szczyt Gór Sowich. Całe Przedgórze Sudeckie należy do lewobrzeżnego dorzecza Odry, główną rzeką

odwadniająca kotlinę dzierzoniowską jest Piława, prawy dopływ Bystrzycy. Rzeki na terenie Przedgórze Sudeckie nie mają naturalnego przebiegu na skutek prowadzonych od XIV wieku zabiegów hydrotechnicznych i melioracji. Brak w tym rejonie naturalnych jezior, istnieją natomiast zbiorniki w nieczynnych wyrobiskach, zbiorniki retencyjne oraz stawy hodowlane bądź parkowe. Przedgórze Sudeckie jest obszarem deficytowym pod względem zasobów wód podziemnych (Kwiatkowski, 1996; Staffa i in., 2005).

Klimat powiatu jest dość zróżnicowany. Teren w zasadniczej części równinny cechuje klimat bardzo łagodny i stanowi najcieplejsze obszary Polski. Średnia roczna temperatura wynosi 8°C i jest wyższa o ponad 2°C od temperatury terenów położonych na północy Polski. Średni opad roczny waha się między 500 mm a 600 mm, czas zalegania pokrywy śniegowej wynosi zaledwie 60 dni. Takie warunki klimatyczne sprawiają, że okres wegetacyjny na terenie powiatu trwa 220 dni i jest najdłuższy w kraju. Z kolei tereny położone w północno-wschodniej części stoków Gór Sowich i w części Masywu Ślęży znajdują się w surowszym klimacie przedgórskim (Program..., 2004).

WYNIKI

Zaktualizowano inwentaryzację wszystkich 162 drzew pomnikowych odnotowanych w rejestrze pomników przyrody dla powiatu dzierzoniowskiego, które rosną na terenie siedmiu gmin. Obecnie istnieją 154 drzewa (104 pojedyncze, osiem grup i aleja, w których rośnie 50 osobników), a pozostałe osiem wycięto lub zamarły (tab. 1). Usunięto *Thuja occidentalis*, trzy osobniki *Aesculus hippocastanum* oraz cztery dęby – *Quercus robur*.

Zinventaryzowane drzewa należą do 18 gatunków, pochodzących z 17 rodzajów i 12 rodzin (rys. 1). Siedem gatunków należy do nagozależkowych, a pozostałe 11 to okrytozależkowe. Gatunki obcego pochodzenia (10) są nieznacznie liczniejsze od krajowych (8). Większość, bo aż 12 gatunków reprezentuje 1–5 osobników. Wśród gatunków rodzimych największy udział ma *Quercus robur* (48 drzew), licznie pojawia się *Taxus baccata* (21), a rzadziej *Tilia cordata* (13) i *Fagus sylvatica* (10). Spośród gatunków obcego pochodzenia (rys. 1) najliczniej jest reprezentowany *Aesculus hippocastanum* (29 drzew).

Tabela 1. Wyniki inwentaryzacji drzew – pomników przyrody powiatu dzierzoniowskiego
Table 1. Results of the monumental tree inventory in the Dzierżonów county

Numerr inwentaryzowy Inventory number	Lp. No.	Gatunek Species	Obwód Circumference cm	Średnica korony Crown diameter m	Wysokość Height m	Stan zdrowotny Health condition	Gmina Commune	Współrzędne geograficzne Geographical coordinates
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1	<i>Tilia platyphyllos</i>	467	20,5	22	3	Bielawa	50°41'25.22"N, 16°37'32.00"E
2	2	<i>Taxodium distichum</i>	343	13	24	4	Bielawa	50°41'22.85"N, 16°37'33.91"E
3	3	<i>Quercus robur</i>	378	26	24	3	Bielawa	50°41'16.24"N, 16°37'32.98"E
4a	4	<i>Ginkgo biloba</i>	252	13,5	18	4	Bielawa	50°41'16.27"N, 16°37'10.19"E
4b	5	<i>Ginkgo biloba</i>	235	9,5	16	4	Bielawa	50°41'16.46"N, 16°37'10.66"E
4c	6	<i>Ginkgo biloba</i>	170	10	16	4	Bielawa	50°41'16.57"N, 16°37'10.95"E
4d	7	<i>Ginkgo biloba</i>	205	9,5	17	4	Bielawa	50°41'16.69"N, 16°37'11.20"E
5	8	<i>Quercus robur</i>	407	25	21	4	Bielawa	50°41'15.63"N, 16°37'12.82"E
6	9	<i>Fagus sylvatica</i>	395	24,5	27	4	Bielawa	50°41'15.48"N, 16°37'24.27"E
7	10	<i>Quercus robur</i>	463	11,5	24	3	Bielawa	50°41'14.98"N, 16°37'23.85"E
8	11	<i>Fagus sylvatica</i>	375	24,5	33	3	Bielawa	50°41'13.94"N, 16°37'25.63"E
9	12	<i>Fagus sylvatica</i>	376	25	29	3	Bielawa	50°41'12.16"N, 16°37'27.97"E
10	13	<i>Tilia cordata</i>	430	23	24	3	Bielawa	50°41'10.47"N, 16°37'30.82"E
11	14	<i>Quercus robur</i>	428	27	31	3	Bielawa	50°41'10.89"N, 16°37'31.49"E
12	15	<i>Pinus nigra</i>	274	14,5	21	4	Bielawa	50°41'3.18"N, 16°36'37.02"E
13	16	<i>Taxus baccata</i>	132	7,5	9	2	Bielawa	50°40'52.71"N, 16°36'28.19"E
14	17	<i>Taxus baccata</i>	120	9,5	12	4	Bielawa	50°40'52.32"N, 16°36'27.81"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
15	18	<i>Taxus baccata</i>	78	4	5	4	Bielawa	50°40'51.37"N, 16°36'28.18"E
15	19	<i>Taxus baccata</i>	137	4,5	8	4	Bielawa	50°40'51.41"N, 16°36'28.22"E
16	20	<i>Taxus baccata</i>	131 102 68 56	11,5	9	3	Bielawa	50°40'50.82"N, 16°36'23.38"E
17	21	<i>Fagus sylvatica</i>	454	25	26	4	Bielawa	50°40'35.44"N, 16°34'55.44"E
18	22	<i>Fagus sylvatica</i>	386 223	25	29	4	Bielawa	50°40'34.37"N, 16°34'56.35"E
19	23	<i>Pinus nigra</i>	360	16	23	4	Bielawa	50°40'35.00"N, 16°35'11.74"E
20	24	<i>Platanus ×hispanica</i> 'Acerifolia'	246	17	25	4	Bielawa	50°40'31.33"N, 16°35'14.54"E
21	25	<i>Abies concolor</i>	199	9	25	4	Bielawa	50°40'30.03"N, 16°35'16.33"E
22	26	<i>Taxus baccata</i>	119	8	9	4	Bielawa	50°40'28.97"N, 16°35'14.18"E
23	27	<i>Fagus sylvatica</i>	267 207	17	25	4	Bielawa	50°40'29.44"N, 16°35'17.21"E
24	28	<i>Quercus robur</i>	347	23	32	3	Bielawa	50°40'27.65"N, 16°35'16.51"E
25	29	<i>Tilia cordata</i>	391	18	26	4	Bielawa	50°40'29.72"N, 16°36'19.14"E
26	30	<i>Pseudotsuga menziesii</i>	337	17	41	4	Bielawa	50°39'9.86"N, 16°34'58.57"E
27	31	<i>Tsuga canadensis</i>	262	17,5	18	4	Bielawa	50°39'8.49"N, 16°34'58.07"E
28	32	<i>Fraxinus excelsior</i>	293	12	30	3	Bielawa	50°39'8.30"N, 16°34'58.19"E
29	33	<i>Quercus robur</i>	566	21	23	2	Pieszycy	50°44'36.09"N, 16°35'42.41"E
30	34	<i>Quercus robur</i>	480	24	30	3	Pieszycy	50°44'17.08"N, 16°36'5.92"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
31	35	<i>Quercus robur</i>	442	22,5	28	3	Pieszyce	50°44'15.24"N, 16°36'5.26"E
32a	36	<i>Quercus robur</i>	489	36,5	31	2	Pieszyce	50°44'7.17"N, 16°36'13.74"E
32b	37	<i>Quercus robur</i>	499	24	22	2	Pieszyce	50°44'6.96"N, 16°36'15.24"E
32c	38	<i>Quercus robur</i>	581	19	31	2	Pieszyce	50°44'6.86"N, 16°36'16.58"E
33	39	<i>Tilia cordata</i>	553	20	22	4	Pieszyce	50°44'4.50"N, 16°36'22.02"E
34	40	<i>Tilia platyphyllos</i>	386	17	28	3	Pieszyce	50°44'1.25"N, 16°36'14.65"E
35	41	<i>Quercus robur</i>	439	29,5	24	3	Pieszyce	50°43'34.31"N, 16°35'48.43"E
36	42	<i>Taxus baccata</i>	113	7	11	3	Pieszyce	50°42'57.16"N, 16°35'5.06"E
37a	43	<i>Taxus baccata</i>	166	9	10	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'56.00"N, 16°38'40.52"E
37b	44	<i>Taxus baccata</i>	153	8	10	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'55.88"N, 16°38'40.41"E
37c	45	<i>Taxus baccata</i>	192	7,5	8	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'55.94"N, 16°38'40.66"E
37d	46	<i>Taxus baccata</i>	150	11	12	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'55.75"N, 16°38'40.96"E
37e	47	<i>Taxus baccata</i>	141	8,5	12	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'55.66"N, 16°38'41.14"E
37f	48	<i>Taxus baccata</i>	117	7,5	14	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'55.61"N, 16°38'41.53"E
37g	49	<i>Taxus baccata</i>	89 49 47	8,5	12	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'55.42"N, 16°38'41.19"E
38	50	<i>Fagus sylvatica</i>	424	21	22	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'55.35"N, 16°38'43.60"E
39	51	<i>Platanus ×hispanica</i> 'Acerifolia'	486	22,5	21	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'53.52"N, 16°38'41.68"E
40	52	<i>Fagus sylvatica</i>	354	21	26	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'52.73"N, 16°38'42.52"E
41	53	<i>Taxus baccata</i>	126	9	10	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'53.54"N, 16°39'3.27"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
42	54	<i>Fagus sylvatica</i>	400	21,5	13	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'49.25"N, 16°39'4.39"E
43	55	<i>Quercus robur</i>	421	24,5	24	3	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'48.30"N, 16°38'48.82"E
44	56	<i>Taxus baccata</i>	165	11	11	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'45.35"N, 16°38'42.25"E
			61					
45	57	<i>Fraxinus excelsior</i>	206	13,5	21	2	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'45.56"N, 16°38'44.81"E
46	58	<i>Taxus baccata</i>	169	12,5	16	3	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'43.62"N, 16°38'49.88"E
47	59	<i>Platanus ×hispanica</i> 'Acerifolia'	383	33,5	28	3	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'40.07"N, 16°38'46.51"E
			288					
			266					
			265					
48	60	<i>Tilia cordata</i>	503	19	29	2	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'30.67"N, 16°38'27.13"E
49a	61	<i>Taxus baccata</i>	102	7	8,5	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'33.47"N, 16°39'3.56"E
			71					
49b	62	<i>Taxus baccata</i>	95	11,5	8,5	4	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'33.47"N, 16°39'3.81"E
			82					
			78					
			62					
			52					
50	63	<i>Quercus robur</i>	468	27	21	3	Dzierżonów, miejska – municipality	50°43'21.06"N, 16°39'59.37"E
51	64	<i>Tilia cordata</i>	614	21	30	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°47'53.14"N, 16°38'49.14"E
52	65	<i>Populus alba</i>	527	26	30	4	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'27.49"N, 16°36'32.99"E
53a	66	<i>Quercus robur</i>	366	24,5	29	4	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'1.86"N, 16°43'16.00"E
53b	67	<i>Quercus robur</i>	322	23	29	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'0.98"N, 16°43'16.87"E
53c	68	<i>Quercus robur</i>	353	22	28	2	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'1.03"N, 16°43'17.69"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
53d	69	<i>Quercus robur</i>	393	30	27	4	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'1.42"N, 16°43'18.37"E
53e	70	<i>Quercus robur</i>	394	20	26	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'1.21"N, 16°43'19.13"E
53f	71	<i>Quercus robur</i>	353	17	25	1	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'1.08"N, 16°43'19.94"E
53g	72	<i>Quercus robur</i>	374	21	30	4	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'0.43"N, 16°43'20.55"E
53h	73	<i>Quercus robur</i>	398	21	28	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'1.06"N, 16°43'20.86"E
54	74	<i>Fraxinus excelsior</i>	443	26	33	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°45'1.14"N, 16°43'24.13"E
55	75	<i>Tilia cordata</i>	376	27,5	33	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'57.86"N, 16°43'20.04"E
56	76	<i>Quercus robur</i>	496	18	26	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'58.40"N, 16°43'22.28"E
57	77	<i>Quercus robur</i>	435	16	17	1	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'57.17"N, 16°43'20.92"E
58	78	<i>Quercus robur</i>	598	20,5	22	2	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'56.47"N, 16°43'21.31"E
59	79	<i>Quercus robur</i>	392	25	29	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'56.02"N, 16°43'20.60"E
60	80	<i>Quercus robur</i>	397	24,5	33	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'54.73"N, 16°43'18.57"E
61	81	<i>Quercus robur</i>	470	23,5	31	4	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'54.75"N, 16°43'20.27"E
62	82	<i>Quercus robur</i>	417	22	29	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'54.91"N, 16°43'21.24"E
63a	83	<i>Tilia cordata</i>	357	24	28	2	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'54.92"N, 16°43'23.67"E
63b	84	<i>Tilia cordata</i>	354	23,5	28	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'54.66"N, 16°43'24.20"E
63c	85	<i>Tilia cordata</i>	386	21	25	4	Dzierżonów wiejska – rural	50°44'55.06"N, 16°43'24.45"E
64	86	<i>Quercus robur</i>	475	28	25,5	2	Dzierżonów wiejska – rural	50°43'49.33"N, 16°41'47.11"E
65	87	<i>Fraxinus excelsior</i>	556	22,5	34	2	Dzierżonów wiejska – rural	50°43'42.22"N, 16°41'52.21"E
66	88	<i>Tilia cordata</i>	448	20	22	3	Dzierżonów wiejska – rural	50°43'36.77"N, 16°41'46.08"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
67	89	<i>Acer platanoides</i>	459	20	14	2	Dzierżoniów wiejska – rural	50°38'49.67"N, 16°38'9.88"E
68	90	<i>Quercus robur</i>	423	17	22	1	Łagiewniki	50°48'43.71"N, 16°42'6.06"E
69	91	<i>Quercus robur</i>	402	23,5	22	4	Łagiewniki	50°48'36.12"N, 16°44'41.55"E
70	92	<i>Quercus robur</i>	607	26,5	25	2	Łagiewniki	50°48'36.12"N, 16°44'41.55"E
71	93	<i>Fraxinus excelsior</i>	552	18,5	33	1	Łagiewniki	50°49'9.94"N, 16°45'41.59"E
72	94	<i>Quercus robur</i>	500	29,5	33	4	Łagiewniki	50°49'7.71"N, 16°45'43.43"E
73	95	<i>Quercus robur</i>	452	30,5	29	4	Łagiewniki	50°48'50.37"N, 16°48'8.75"E
74	96	<i>Acer platanoides</i>	452	24	22	4	Łagiewniki	50°49'18.94"N, 16°52'13.08"E
75	97	<i>Fraxinus excelsior</i>	500	23	24	2	Łagiewniki	50°49'18.75"N, 16°52'13.72"E
76	98	<i>Quercus robur</i>	232	18	15	4	Łagiewniki	50°47'48.44"N, 16°42'1.81"E
77	99	<i>Quercus robur</i>	345	19	18	2	Łagiewniki	50°47'49.35"N, 16°43'43.92"E
78	100	<i>Quercus robur</i>	390	25	28	3	Łagiewniki	50°47'19.89"N, 16°50'41.68"E
79	101	<i>Tilia platyphyllos</i>	391	16	19	2	Łagiewniki	50°47'18.83"N, 16°50'42.38"E
80	102	<i>Quercus robur</i>	410	24,5	33	3	Łagiewniki	50°47'18.45"N, 16°50'43.03"E
81	103	<i>Quercus robur</i>	449	26	30	3	Łagiewniki	50°47'18.50"N, 16°50'43.67"E
82	104	<i>Quercus robur</i>	471	18	24	3	Niemeza	50°44'59.37"N, 16°49'52.27"E
83	105	<i>Quercus robur</i>	440	21	22	3	Niemeza	50°44'59.13"N, 16°49'53.02"E
84	106	<i>Platanus ×hispanica</i> 'Acerifolia'	620	24,5	30	3	Niemeza	50°44'45.97"N, 16°49'44.83"E
85	107	<i>Quercus robur</i>	648	32	33	3	Niemeza	50°44'36.91"N, 16°51'1.07"E
86	108	<i>Aesculus</i> <i>hippocastanum</i>	280	19	24	4	Niemeza	50°44'7.86"N, 16°47'47.51"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

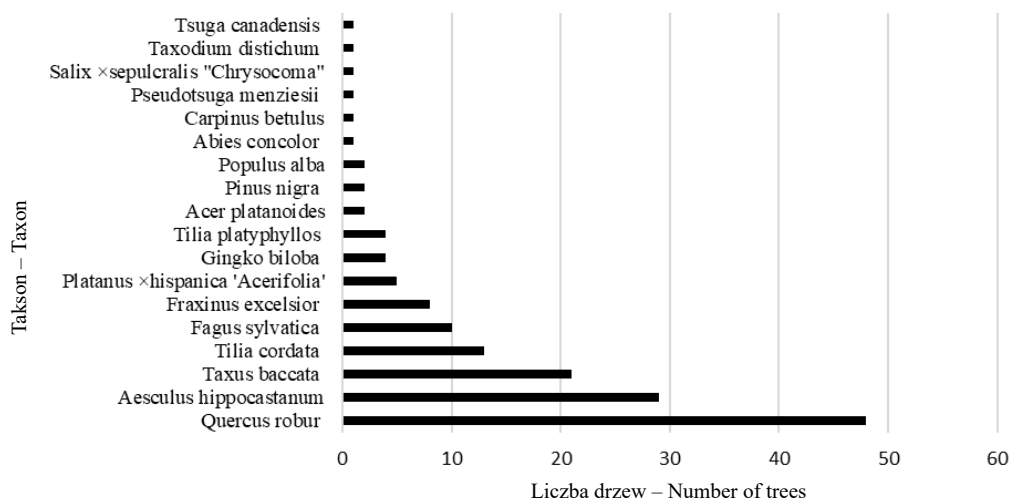
1	2	3	4	5	6	7	8	9
87	109	<i>Tilia cordata</i>	456	21	24	2	Niemcza	50°44'5.73"N, 16°47'59.05"E
88	110	<i>Quercus robur</i>	531	26,5	26	3	Niemcza	50°44'0.45"N, 16°48'21.11"E
89	111	<i>Salix</i> × <i>sepulcralis</i> 'Chrysocoma'	492	20	21	4	Niemcza	50°43'39.64"N, 16°50'30.39"E
90	112	<i>Tilia platyphyllos</i>	512	24	32	4	Niemcza	50°43'5.76"N, 16°52'53.06"E
91	113	<i>Fraxinus excelsior</i>	505	23	22	4	Niemcza	50°43'4.64"N, 16°52'55.85"E
92a	114	<i>Aesculus hippocastanum</i>	237	16,5	17	2	Niemcza	50°49'18.94"N, 16°52'13.08"E
92b	115	<i>Aesculus hippocastanum</i>	202	14	18	2	Niemcza	50°42'57.72"N, 16°46'49.91"E
92c	116	<i>Aesculus hippocastanum</i>	303	16,5	20	2	Niemcza	50°42'57.56"N, 16°46'50.03"E
92d	117	<i>Aesculus hippocastanum</i>	176	8	12	1	Niemcza	50°42'57.64"N, 16°46'50.27"E
92e	118	<i>Aesculus hippocastanum</i>	156	11	21	1	Niemcza	50°42'57.41"N, 16°46'50.26"E
92f	119	<i>Aesculus hippocastanum</i>	131	8	17	2	Niemcza	50°42'57.46"N, 16°46'50.50"E
92g	120	<i>Aesculus hippocastanum</i>	138	12,5	21	2	Niemcza	50°42'57.21"N, 16°46'50.52"E
92h	121	<i>Aesculus hippocastanum</i>	309	15	24	1	Niemcza	50°42'57.06"N, 16°46'50.66"E
92i	122	<i>Aesculus hippocastanum</i>	188	10	16	2	Niemcza	50°42'57.12"N, 16°46'51.04"E
92j	123	<i>Aesculus hippocastanum</i>	188	10	16	2	Niemcza	50°42'56.84"N, 16°46'51.39"E
92k	124	<i>Aesculus hippocastanum</i>	134	8	13	1	Niemcza	50°42'56.69"N, 16°46'51.22"E
92l	125	<i>Aesculus hippocastanum</i>	191	11,5	18	2	Niemcza	50°42'56.63"N, 16°46'51.46"E
92m	126	<i>Aesculus hippocastanum</i>	229	14	21	2	Niemcza	50°42'56.45"N, 16°46'51.47"E
92n	127	<i>Aesculus hippocastanum</i>	187	12	19	2	Niemcza	50°42'56.55"N, 16°46'51.72"E
92o	128	<i>Aesculus hippocastanum</i>	172	13	14	1	Niemcza	50°42'56.29"N, 16°46'51.95"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
92p	129	<i>Aesculus hippocastanum</i>	249	14,5	17	2	Niemcza	50°42'56.13"N, 16°46'52.09"E
92q	130	<i>Aesculus hippocastanum</i>	230	13	17	2	Niemcza	50°42'55.97"N, 16°46'52.45"E
92r	131	<i>Aesculus hippocastanum</i>	253	13	22	2	Niemcza	50°42'55.81"N, 16°46'52.22"E
92s	132	<i>Aesculus hippocastanum</i>	225	12	23	2	Niemcza	50°42'55.68"N, 16°46'52.46"E
92t	133	<i>Aesculus hippocastanum</i>	228	18	21	2	Niemcza	50°42'55.67"N, 16°46'52.83"E
92u	134	<i>Aesculus hippocastanum</i>	175	10	20	2	Niemcza	50°42'55.47"N, 16°46'52.65"E
92v	135	<i>Aesculus hippocastanum</i>	242	10	17	2	Niemcza	50°42'55.54"N, 16°46'52.97"E
92w	136	<i>Aesculus hippocastanum</i>	208	8	17	1	Niemcza	50°42'55.34"N, 16°46'52.90"E
92x	137	<i>Aesculus hippocastanum</i>	239	11,5	22	2	Niemcza	50°42'55.05"N, 16°46'53.47"E
93	138	<i>Quercus robur</i>	460	27	30	3	Niemcza	50°41'13.86"N, 16°49'21.99"E
94	139	<i>Quercus robur</i>	475	29	30	3	Niemcza	50°41'13.55"N, 16°49'25.16"E
95	140	<i>Fagus sylvatica</i>	614	25,5	31	3	Niemcza	50°41'12.87"N, 16°49'25.32"E
96	141	<i>Taxus baccata</i>	325	17	10	3	Niemcza	50°41'12.31"N, 16°49'26.03"E
97	142	<i>Taxus baccata</i>	277	14,5	17	3	Niemcza	50°41'11.86"N, 16°49'29.18"E
98	143	<i>Platanus ×hispanica</i> 'Acerifolia'	538	26	33	3	Niemcza	50°41'10.74"N, 16°49'28.14"E
99	144	<i>Taxus baccata</i>	300	16,5	15	3	Niemcza	50°41'10.85"N, 16°49'29.10"E
100	145	<i>Quercus robur</i>	449	17	22	3	Niemcza	50°41'5.60"N, 16°49'53.52"E
101	146	<i>Tilia cordata</i>	393	18	30	3	Niemcza	50°41'0.74"N, 16°49'45.72"E
102	147	<i>Quercus robur</i>	623	27	33	2	Niemcza	50°40'56.63"N, 16°49'49.48"E
103	148	<i>Tilia cordata</i>	384	15,5	16	3	Piława	50°41'38.48"N, 16°46'54.77"E

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
104a	149	<i>Aesculus hippocastanum</i>	353	18	19	1	Piława	50°41'11.97"N, 16°43'40.49"E
104b	150	<i>Aesculus hippocastanum</i>	253	15,5	20	2	Piława	50°41'12.12"N, 16°43'40.99"E
104c	151	<i>Aesculus hippocastanum</i>	287	20,5	19	2	Piława	50°41'12.19"N, 16°43'41.82"E
105	152	<i>Carpinus betulus</i>	289	10,5	12	2	Piława	50°41'11.22"N, 16°43'49.03"E
106	153	<i>Fraxinus excelsior</i>	553	20	22	2	Piława	50°41'11.57"N, 16°43'50.03"E
107	154	<i>Populus alba</i>	513	21,5	28	3	Piława	50°40'39.16"N, 16°46'21.40"E

Rys. 1. Liczba drzew poszczególnych gatunków
Fig. 1. Number of trees of individual species

Pomierzone drzewa mają obwody od 78 cm do 648 cm. Zakwalifikowano je do siedmiu klas. Najwięcej jest osobników o obwodach z przedziałów 401–500 cm (38 – 24,7%) oraz 301–400 cm (37 – 24%). Nieco mniejszy udział mają osobniki mierzące 201–300 cm (27 – 17,5%) oraz 101–200 cm (29 – 18,8%). Najmniejsze obwody (1–100 cm) mają trzy rośliny (2%), natomiast udział najgrubszych drzew o obwodach 501–600 cm oraz 601–700 cm wynosi kolejno 14 – 9,1% oraz 6 – 3,9%. Najgrubszym drzewem w powiecie jest

Quercus robur o obwodzie 648 cm rosnący w Wilkowie Wielkim (gmina Niemcza). Oprócz niego najokazalsze obwody osiągnęły dwa inne dęby – *Quercus robur* (o obwodach 623 i 607 cm), *Platanus x hispanica* 'Acerifolia' (620 cm) oraz *Tilia cordata* i *Fagus sylvatica* (po 614 cm). Niezależnie wytypowano siedem najokazalszych drzew rosnących w poszczególnych gminach. Są to: cztery dęby – *Quercus robur* (o obwodach 648, 607, 598 i 581 cm), *Populus alba* (513 cm) oraz *Tilia cordata* (503 cm) i *Tilia platyphyllos* (467 cm).

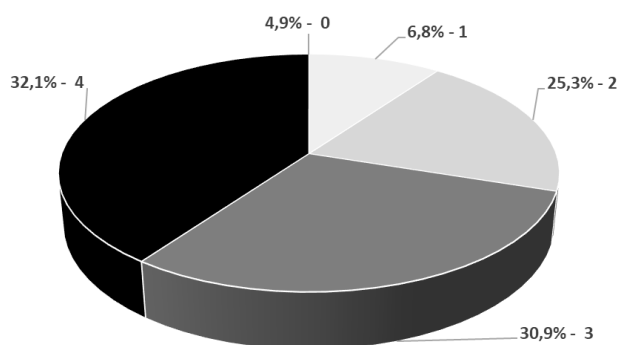
Obwody zinwentaryzowanych drzew zestawiono z obwodami kwalifikującymi na pomniki przyrody według Rucińskiego (1998). Stwierdzono 30 drzew niespełniających kryteriów obwodów przyjętych przez cytowanego autora, które stanowią 18% ogółu zinwentaryzowanych roślin. Okazuje się, że 26 drzew *Aesculus hippocastanum* uznanych za pomniki przyrody ma obwody średnio o 92 cm mniejsze niż przyjęty wzorzec. Znaczna część tych drzew (22 osobniki) wchodzi w skład alei numer 92. U czterech innych drzew także stwierdzono obwody mniejsze od pomnikowych (*Abies concolor* o 51 cm, *Fagus sylvatica* o 37 cm, *Platanus ×hispanica* ‘Acerifolia’ o 44 cm oraz *Quercus robur* o 68 cm).

Artykuł przygotowano przed ukazaniem się nowego Rozporządzenia z 2017 roku z obwodami kwalifikującymi na pomniki przyrody, dlatego przyjęto klasyfikację Rucińskiego (1998). Zestawiono obwody z obu klasyfikacji. Wśród pojedynczych pomników przyrody tylko trzy drzewa mają obwody poniżej nowych wymiarów kwalifikujących (*Platanus ×hispanica* ‘Acerifolia’ o obwodzie 246 cm, *Fraxinus excelsior* – 206 cm i *Quercus robur* – 232 cm). Z alei z *Aesculus hippocastanum* trzy drzewa mają obwody większe niż przyjęte w Rozporządzeniu... (2017), co zdarza się często w sytuacji, gdy za pomnik przyrody uznawana jest grupa drzew, a nie pojedynczy osobnik.

Wysokości pomierzonych drzew wynoszą od 5 m do 41 m. Ponad połowa z nich, bo 81 drzew (52,6%), osiąga wymiar od 21 m do 30 m. Z pozostałych klas wysokości najliczniejsze są drzewa mierzące 16–20 m (27 – 17,5%) oraz 31–35 m (18 – 11,7%). Mniej jest roślin o wysokościach z klas 11–15 m (15 – 9,7%) oraz 5–10 m (12 – 7,8%). Tylko jedno drzewo mierzy ponad 40 m i jest to dąglezja zielona o wysokości 41 m.

Średnice koron drzew wynoszą od 4 m do 36,5 m. Większość, bo nieco ponad 80% drzew ma korony o średnicach z przedziałów 11–20,5 m (40,9% – 63) oraz 21–30,5 m (39,6% – 61), znacznie mniej mierzy 1–10,5 m (17,5% – 27), a tylko trzy rośliny (1,9%) osiągnęły największy wymiar, czyli 31–40 m.

Stan zdrowotny 162 zinwentaryzowanych drzew (rys. 2) jest najczęściej bardzo dobry (52 – 32,1%) lub dobry (50 – 30,9%). W średniej kondycji znajduje się 41 roślin (25,3%), w złym stanie jest 11 zamierających drzew (6,8%), a osiem (4,9%) to osobniki martwe. Najzdrowsze są *Taxus baccata*, a najsłabsze – niektóre

Rys. 2. Stan zdrowotny badanych drzew pomnikowych: 4 – bardzo dobry, 3 – dobry, 2 – średni, 1 – zły, 0 – drzewo martwe

Fig. 2. Health condition of examined monumental trees: 4 – very good, 3 – good, 2 – medium, 1 – bad, 0 – dead tree

osobniki *Aesculus hippocastanum*. Po szczegółowej inwentaryzacji stanu zdrowotnego 154 żyjących drzew ustalono, że 47 z nich, czyli 30,5%, wymaga usunięcia posuszu, czyli zamartwych, suchych konarów, pędów i gałęzi koron. Jedenaście drzew ma ubytki, które należy zabezpieczyć siatką, trzy drzewa wymagają wzmocnienia za pomocą wiązań i odciążenia konarów, a jeden osobnik powinien być usunięty ze względu na bardzo zły stan zdrowotny i zagrożenie, jakie stwarza dla osób i mienia. Większość, bo 91 drzew (59%) wymaga oznaczenia tablicą informującą o ich statusie pomnika przyrody. Za najcenniejsze uznano 52 drzewa, które osiągnęły obwody pomnikowe i znajdują się w bardzo dobrym stanie zdrowotnym (w tabeli 1 zostały zaznaczone pogrubieniem).

Drzewa pomnikowe najczęściej rosną przy drogach oraz na prywatnych posesjach (po 43 – 27,9%). Nieco rzadziej można je spotkać przy zabytkowych pałacach (29 – 18,8%), w zabytkowych parkach (19 – 12,3%) czy w lasach i zadrzewieniach (18 – 11,7%), a tylko nieliczne występują przy kościołach (2 – 1,3%).

Wśród siedmiu gmin, w których rosły drzewa pomnikowe, najwięcej okazałych roślin zinwentaryzowano w gminie Niemcza, a najmniej w gminie Piława. Największa różnorodność gatunkowa drzew pomnikowych została stwierdzona w gminie Bielawa, a najmniejsza w gminie Piława. Najwięcej zdrowych drzew rośnie także w gminie Bielawa, a najmniej w gminie Piława.

PODSUMOWANIE

Na podstawie inwentaryzacji stwierdzono, że obecnie istnieją 154 drzewa spośród 162 drzew pomnikowych powiatu dzierzoniowskiego wpisanych do Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody, pozostałe osiem zostało wycięte lub zamarło. Zwykle badane drzewa rosły w alejach przydrożnych, na prywatnych posesjach lub przy zabytkowych pałacach.

Charakteryzowane drzewa rosną w siedmiu gminach powiatu dzierzoniowskiego, najliczniej w Niemczy. Najmniej okazałych roślin stwierdzono w gminie Piława.

Stwierdzono znaczne zakresy obwodów pni, wysokości drzew oraz średnic koron, co wynika z biologii zinwentaryzowanych gatunków, które osiągają bardzo różne wymiary (np. *Quercus robur* czy *Taxus baccata*).

Opisane pomniki przyrody w większości (ok. 60%) są w stanie zdrowotnym w bardzo dobrym i dobrym. Najstabszą kondycją wyróżnił się *Aesculus hippocastanum*, a najlepszą *Taxus baccata*.

Podobnie jak w całym kraju (Zarzyński, 2003a; 2003b), także w powiecie dzierzoniowskim pomnikami przyrody są najczęściej *Quercus robur* (48), a z gatunków obcych – *Aesculus hippocastanum* (29). Najgrubszym drzewem powiatu jest *Quercus robur* o obwodzie 648 cm, rosnący w Wilkowie Wielkim w gminie Niemcza.

Zestawienie obwodów zinwentaryzowanych drzew z kryteriami wymiarowymi Rucińskiego (1998) wykazało, że 30 drzew (18%) nie osiągnęło obwodów pomnikowych. Większość, bo 26 z opisywanych drzew to rosnące w alei *Aesculus hippocastanum*, a pozostałe cztery to pojedyncze drzewa *Abies concolor*, *Fagus sylvatica*, *Fraxinus excelsior* oraz *Quercus robur*. Jednak, jak zauważa Pietrzak-Zawadka (2015; 2016), często drzewa o znacznie mniejszych wymiarach mogą być najstarszymi, największymi i najcenniejszymi okazami w konkretnym regionie. Wskazane jest więc tworzenie pomników z drzew pięknych i okazałych, a niekoniecznie najstarszych i najgrubszych. Dzięki temu wzrośnie szansa, że chronione okazy będą żyły jeszcze dłużej i zdrowo.

Najcenniejsze drzewa (52) wyróżniające się obwodami pomnikowymi i bardzo dobrym stanem zdrowotnym powinny być oznaczone tablicami i wyeksponowane jako atrakcja turystyczna powiatu. Wyniki

niniejszej inwentaryzacji można wykorzystać, projektując rowerową ścieżkę dydaktyczną szlakiem najcenniejszych drzew powiatu dzierzoniowskiego.

PIŚMIENNICTWO

- Chachulski, Z., Rodek, L. (2014). Pielęgnowanie i ochrona drzew z normami jakości. Łódź: Polskie Towarzystwo Chirurgów Drzew – NOT.
- Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody (b.d.). Pobrano z: <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>.
- Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (1918). Dz.U. 1918, nr 16, poz. 36.
- Dudziak, J. (1965). Ochrona zabytków i pomników przyrody. W: W. Szafer (red.), Ochrona przyrody i jej zasobów. (t. 1, s. 288–298). Kraków: Zakład Ochrony Przyrody PAN.
- Grzywacz, A., Pietrzak, J. (2013). Drzewa – pomniki przyrody. Warszawa: Polskie Towarzystwo Leśne.
- Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie (1996). Załącznik nr 11 do Instrukcji Urządzenia Lasu. Pobrano z: www.kp.org.pl/pdf/instr_pop_tekst.rtf
- Kujawa-Pawlaczyk, J., Pawlaczyk, P. (1999). Cedyński Park Krajobrazowy. Operat ochrony ekosystemów leśnych do Planu Ochrony Parku. Maszynopis. Cedyń: Cedyński Park Krajobrazowy.
- Kamiński, B., Czerniak, A. (2000). Badanie drzewostanów oraz sporządzenie opinii naukowej kwalifikującej do stworzenia wykazu inwentaryzacyjnego starych, cennych drzew na terenie miasta Poznania. Maszynopis. Poznań: Kat. Inż. Leśn. UP.
- Kondracki, J. (2002). Geografia regionalna Polski. Warszawa: PWN.
- Kowalenko, W., Lehr-Spławiński, T., Labuda, G. (red., 1964). Słownik starożytności słowiańskich. Warszawa: Ossolineum.
- Kwiatkowski, H. (1996). Ziemia dzierzoniowska w dziejach Polski i Europy: materiały pomocnicze do nauczania historii regionalnej. Dzierżonów: Towarzystwo Miłośników Dzierżoniowa.
- Łakomy, P., Nowik, K., Góral, J. (2011). Stan zdrowotny drzew pomnikowych na terenie Wrocławia. Zesz. Probl. Post. Nauk Roln., 562, 117–125.
- Ochrona środowiska (2018). Informacje i opracowania statystyczne. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Papuziński, P. (2018). Pomniki przyrody Powiatu Dzierżoniowskiego. Praca inż. Maszynopis. Poznań: Kat. Bot. Leśn. UPP.

- Pietrzak-Zawadka, J. (2015). Kryteria wymiarowe uznawania drzew za pomniki przyrody w Polsce. Sylwan, 159, 3, 227–235.
- Pietrzak-Zawadka, J. (2016). Przyrodnicze i społeczne kryteria uznawania drzew za pomniki przyrody. Sylwan, 160, 2, 162–168.
- Program ochrony środowiska dla powiatu dzierzoniowskiego (2004). Wrocław: PPD WROTECH, PPW „Czyste Powietrze”.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody z dnia 4 grudnia 2017 r. (2017). Dz.U. 2017, poz. 2300.
- Ruciński, P. (1998). Motywy i kryteria uznawania tworów przyrody za pomniki. Las Pol., 23, 7–10.
- Seneta, W., Dolatowski, J. (2012). Dendrologia. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Staffa, M., Mazurski, K., Czerwiński, J., Pisarski, G. (2005). Słownik geografii turystycznej Sudetów. Wrocław: I-BiS.
- Symonides, E. (2014). Ochrona Przyrody. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szafer, W., Zarzycki, K. (1977). Szata roślinna Polski. Warszawa: PWN.
- Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody (1934). Dz.U. nr 31, poz. 274.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (2004). Dz.U. nr 92, poz. 880 z późn. zm.
- Wiśniewski, J., Gwiazdowicz, D. J. (2009). Ochrona przyrody. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego.
- Wiśniewski, M. (2004). Powiat dzierzoniowski. Bydgoszcz: Serigraph.
- Zarzyński, P. (2003a). Stan liczbowy pomników przyrody w Polsce. Wszechświat, 104, 187–190.
- Zarzyński, P. (2003b). Liczba pomnikowych dębów i lip w Polsce. Rocz. Dendrol., 51, 57–64.
- Zarzyński, P., Tomusiak, R., Borkowski, K. (2016). Drzewa Polski. Warszawa: PWN.

MONUMENTAL TREES IN THE DZIERŻONIÓW COUNTY

ABSTRACT

Introduction. In the Central Register of Nature Conservation Forms, there are 112 natural monuments in seven communes of the Dzierżoniów county, including 104 individual trees and eight groups. The aim of the study was to verify their dimensions, health condition and confirm that all the magnificent trees still exist.

Material and methods. The research was carried out in the Dzierżoniów county in the growing season of 2017. Circumferences, tree heights, crown diameters were measured and their health condition were specified. The location (GPS) of the trees was established and for trees that needed it, appropriate care treatments were indicated.

Results. A total of 162 monumental trees belonging to 18 species, representing 12 families were inventoried. They were both alien (10) and native species (8). *Quercus robur* (48 trees) accounted for the greatest share among the native species, while *Aesculus hippocastanum* (29 trees) among the introduced ones. Measured trees had circumferences ranging from 78 to 648 cm and their heights ranged from 5 to 41 m.

Conclusions. The majority of 102 trees are in a very good or good health condition. Some of them require professional care treatments. Monumental trees usually grow along roads (in alleys) and on private properties.

Keywords: natural monuments, dendrological inventory, Dzierżoniów county